

АКТИВНО И ПАСИВНО ПУШЕЊЕ – СТАВОВИ И МИШЉЕЊЕ УЧЕНИКА

Нада КОСИЋ-БИБИЋ, Зорица В. ДРАГАШ, Весна ВУКМИРОВИЋ, Снежана ПИНТЕР

Завод за заштиту здравља, Суботица

КРАТАК САДРЖАЈ

Увод Већ одавно се зна да је ширење епидемије дувана глобални проблем с тешким последицама по здравље и погубним социјалним, економским и еколошким последицама. Такође, постоји велика забринутост због раширености пушења и других облика употребе дувана међу децом и омладином свуда у свету, као и због усвајања ове навике у све ранијем узрасту.

Циљ рада Циљ рада је био да се добију информације о преваленцији употребе дувана код ученика суботичких школа узраста од 13 до 15 година, о знању и ставовима, рекламирању дуванских производа и доступности ученицима, изложености дуванском диму и присутности здравственог образовања у наставним плановима.

Метод рада Урађено је анкетно испитивање ученика узраста 13-15 година у четири основне и две средње школе у Суботици. Примењен је анкетни упитник „Глобалног истраживања употребе дувана код младих“ пошто је добијена потребна сагласност. Узорак је обухватио 327 ученика. Испитивање је спроведено октобра 2003. године.

Резултати Пушење је пробало 41,5% ученика, више девојчица (43,4%) него дечака (38,6%), али та разлика није била статистички значајна. Пушење је пробало 52,6% ученика првог разреда средње школе, 37,6% ученика осмог и 33,9% ученика седмог разреда основне школе ($\chi^2=9,081$; $DF=2$; $p<0,05$). Свакодневно пуши 7,4% ученика, а 14,8% је „у последњих 30 дана пушило најмање три недеље“. Знање ученика о штетности пушења није довољно и адекватно. Промовисање дуванских производа веома је заступљено у свим медијима, а до цигарета се врло лако долази куповином у продавницама. Такође, велика је изложеност ученика пасивном пушењу: код 24,8% испитаника пуше оба родитеља, код 23,2% пуши само отац, код 17% само мајка, док се 28,7% ученика изјаснило да наставници пуше у школској згради у време часова. Наставни планови и програми су оскудни здравствено-васпитним садржајима.

Закључак Добијени резултати су дали потребне информације и указују на озбиљност и сложеност проблема који је у вези са злоупотребом дувана у раном адолесцентном узрасту. Намеће се потреба спровођења програма којим би се успоставила контрола употребе дувана код ученика још у раном школском узрасту.

Кључне речи: пушење; млади; пасивно пушење; ставови; рекламирање

УВОД

Многе медицинске студије у свету и код нас доказују да је активна употреба дувана најраспрострањенији фактор ризика за здравље који долази из спољашње средине, а чини саставни део начина или стила живота особе. Због тога се и даље истражује повезаност употребе дувана са настанком и развојем многих болести. Најпознатије болести које се директно повезују с активним или пасивним пушењем су рак плућа и душника, а значајне су и злоћудне болести на другим органима (усници, језику, једњаку, мокраћној бешици). Висока учесталост и неких других хроничних болести такође се повезује с употребом дувана, међу којима су најзначајније хроничне болести дисајних органа (бронхитис, астма) и хроничне болести срца и крвних судова (повишен крвни притисак, атеросклероза, срчани и мождани удар). Употреба дувана је фактор ризика за нарушавање општег здравственог стања и због тога многе болести које нису директно повезане с употребом дувана имају тежу клиничку слику и више компликација код особа које су изложене утицају дувана и дуванског дима.

Пушење је водећи узрок оболевања и умирања у целом свету и код нас. Смањивање употребе дувана је једна од најисплативијих здравствених мера у сваком погледу, која се по исплативости у односу на уложена средства може поредити једино са вакцинацијом, а мерити очекиваним трајањем здравог живота. Материјална средства треба улагати у спровођење

ње мера превенције, превасходно примарне, и то на основу постојећег знања. С тим у вези требало би истаћи да је данас опште прихваћен став да је понашање значајна детерминанта здравља. Циљ промоције здравог начина живота је управо промена понашања особе у корист сопственог здравља, односно живот ослобођен навика штетних по здравље.

Познати аутори Дол (*Doll*) и Пето (*Peto*) [1] су на основу примене одређених статистичких метода још давне 1981. године довели у везу употребу дувана са малигномима. И у нашој земљи има аутора, међу којима је проф. др Миодраг Ђорђевић [2], који у својим радовима истичу податке Светске здравствене организације из „Програма контроле рака“, а који сматрају да би престанак употребе дувана смањило настанак рака бешике, панкреаса и бубрега за 20%, а настанак рака плућа, гркљана и носног спрата ждрела за 80%.

Подаци из 2000. године о преваленцији употребе дувана у Србији показују да 46% мушкараца и 30,9% жена употребљавају дуван. Највећи број особа које употребљавају дуван је старости до 44 године и он се смањује у старијим добним групама код оба пола [3]. Оно што забрињава јесте све чешћа и раширенија употреба дувана код женског дела становништва и ученика све млађег узраста. Ширење епидемије употребе дувана постало је глобални проблем због последица по здравље које су тешке, а често и погубне, како у свету, тако и код нас. У преамбули „Оквирне конвенције о контроли дувана“, коју је наша земља усвојила, између осталог се наглашава и потреба да

се садашње и будуће генерације заштите од штетних здравствених, социјалних, економских и еколошких последица потрошње дувана и излагања дуванском диму тако што ће се радити на стварању оквира за мере контроле дувана које ће се примењивати на националном, регионалном и међународном нивоу, како би се трајно и значајно смањили употреба дувана и излагање дуванском диму.

ЦИЉ РАДА

Циљ овог истраживања, које је спроведено у Севернобачком округу, превасходно је био да се добију подаци о преваленцији употребе дувана (дуванских производа), изложености дуванском диму и дуванском окружењу деце школског узраста и омладине (седми и осми разред основне и први разред средње школе). Подаци из овог истраживања који се односе на знање и ставове ученика о негативним последицама по здравље које изазива активна употреба дувана и изложеност дуванском диму имаће исто тако велики значај за планирање здравствено-промотивних активности у нашој заједници. На основу ових података биће могуће формирати циљне групе и приоритете у раду на промоцији здравља у смислу стварања и усвајања здравог стила живота код ове вулнерабилне категорије становништва, што је такође био наш циљ.

МЕТОД РАДА

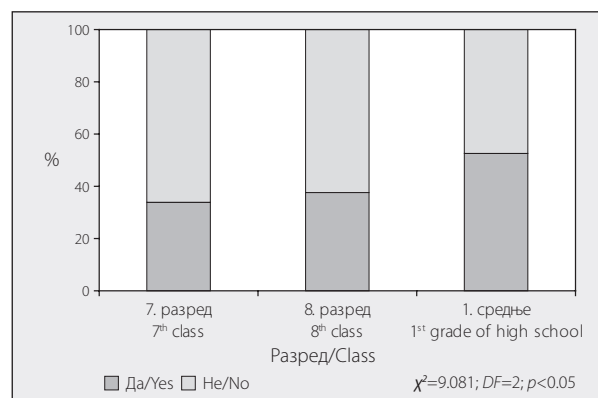
Светска здравствена организација (СЗО) је у сарадњи са Центром за контролу и превенцију болести у Атланти, Канадским удружењем за јавно здравље и Уницефом 1998. године започела пројекат јачања контроле злоупотребе дувана од стране младих људи узраста од 13 до 15 година. У току фебруара и марта 2003. године истраживање је спроведено на територији Републике Србије. Школе из Севернобачког округа нису ушле у узорак. Истраживање за овај округ је спроведено октобра 2003. године. Потребни подаци су добијени анонимним анкетирањем испитаника. У испитивање је укључено 127 дечака (39,3%) и 196 девојчица (60,7%). Анкетирано је 112 ученика седмог (34,3%) и 101 ученик осмог разреда основне школе (30,9%), као и 114 ученика првог разреда средњих школа (34,9%). Према месту становања, 211 ученика живи у граду (64,5%), а 116 у приградским насељима (35,5%). Као извор података за ово истраживање коришћен је анкетни упитник из пројекта „Глобално истраживање употребе дувана код младих“. Анкетни упитник је чинило 90 питања разврстаних у седам поглавља, и то: 19 питања о томе да ли деца користе дуван, 20 питања о знању и ставовима деце према дувану, осам питања о изложености деце пушењу других људи, 12 питања о ставовима према прекиду пушења, 16 питања о знању о медијским порукама у вези са пушењем, девет питања о томе шта су деца учила у школи о пушењу, док су последњих шест питања били о основним подацима о сваком детету. Ради обезбеђења квалитета података, извршена је стандардизација поступака за прикупљање података изградом упутства за попуњавање и

одговарајућом обуком анкетара, као и одговарајућом контролом извођења анкетирања, потврдом прикупљених података, контролом уноса и обраде података. Добијени подаци су компјутерски обрађени у статистичком програму SPSS 8.0. У статистичкој обради су одређиване: средња вредност, статистичка значајност разлике применом непараметарског теста и непараметарска корелација.

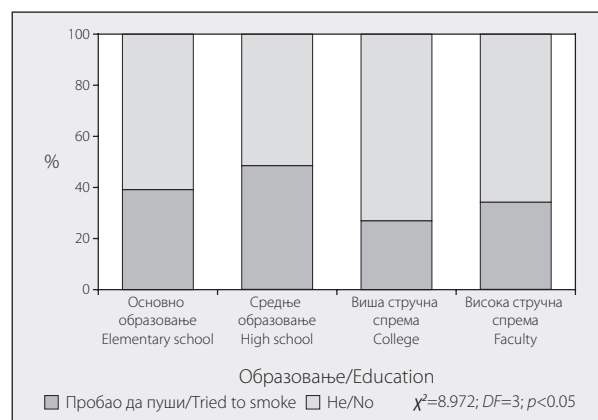
РЕЗУЛТАТИ

Употреба дувана

Од укупног броја испитане деце 41,5% је пробало да пуши цигарете, при чему је било 43,4% девојчица и 38,6% дечака. Разлика није била статистички значајна. Сваки други ученик првог разреда средње школе (52,6%) је пробао да пуши, као и сваки трећи ученик седмог (33,9%) и осмог разреда (37,6%) основне школе ($\chi^2=9,081$; $DF=2$; $p<0,05$; Графикон 1). Пушење цигарета су поједнако пробала деца из градске и ванградске средине. Највећи проценат ученика је пробао цигарете у узрасту 10-13 година (48,5%). Статистички значајно чешће дечаки (39,6%) него девојчице (23,2%) пробају цигарете пре десете године ($\chi^2=7,651$; $DF=2$; $p<0,05$). Пушење су статистички значајно чешће пробала деца чија је мајка са нижим нивоом образовања у односу на децу високообразованих мајки ($\chi^2=8,972$; $DF=3$; $p<0,05$; Графикон 2). У последњих месец дана

ГРАФИКОН 1. Број ученика који су пробали да пуше цигарете.
GRAPH 1. Number of pupils who tried to smoke cigarettes.

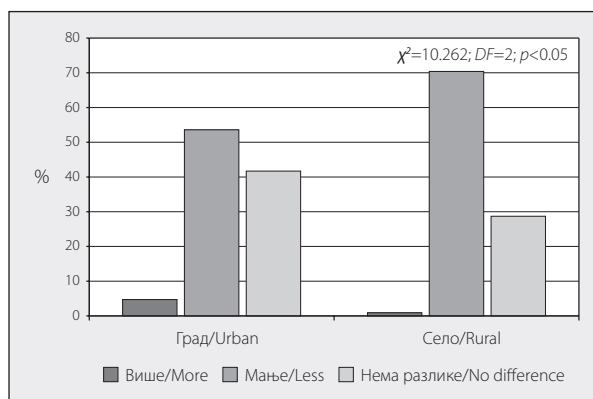

ГРАФИКОН 2. Однос нивоа образовања мајке и пушења код деце.
GRAPH 2. Mother's education and child smoking ratio.

7,4% ученика првог разреда средње школе је изјавило да свакодневно пуши, а 14,8% њих је изјавило да су пушили најмање три недеље. Највише се користе фабрички произведене цигарете. До њих 48,9% ученика долази куповином у продавници, а 33,3% их позајмљује. Више од две трећине ученика је изјавило да им продавац није одбио да прода цигарете, поједнако у односу на пол, разред и место становања. Сваки други ученик градске школе који конзумира дуван пуши цигарете марке *Lucky Strike*, док их ученици ванградских школа мање користе.

Знање и ставови о дувану

Код четвртине анкетираних ученика, независно од пола, разреда који похађају и места становања, оба родитеља су пушачи (24,8%), код 23,2% ученика пуши само отац, а код 17,0% испитаника само мајка. Већи број дечака (11,2%) него девојчица (4,1%) мисли да момци, односно девојке које пуше имају више другова, односно другарица ($\chi^2=16,622$; $DF=2$; $p<0,01$), а исто мисли и већи број ученика седмог разреда (око 10%) него средњошколци (4%) ($\chi^2=37,428$; $DF=4$; $p<0,01$), као и већи број ученика из ванградских школа (10%) него из градских (5%; $\chi^2=28,069$; $DF=2$; $p<0,01$). Сваки пети ученик сматра да пушење помаже да се „осећате удобно, комотно на забавама”. Сваки други ученик градских школа и првог разреда средње школе мисли да је младић који пуши привлачнији од непушача или, пак, да нема разлике. Разлика је статистички високо значајна у односу на ученике из ванградских школа и нижих разреда ($\chi^2=12,959$; $DF=2$; $p<0,01$ и $\chi^2=15,683$; $DF=4$; $p<0,01$). Да су девојке које пуше привлачније или да нема разлике мисли већи број ученика из града него из ванградске средине ($\chi^2=10,262$; $DF=2$; $p<0,05$; Графикон 3). Пет од десет ученика мисли да пушење доводи до губитка тежине, али нема разлике по посматраним обележјима. Да је пушење „свакако штетно” по здравље зна 90,2% девојчица и 80,6% дечака. Сваки други ученик је изјавио да неко од његових најбољих пријатеља пуши, као и значајно већи број ученика старијег узраста (57%) него млађег (32,1%; $\chi^2=49,576$; $DF=6$; $p<0,01$) и значајно већи број деце из града (55%) не-

ГРАФИКОН 3. Одговори ученика на питање да ли пушење чини девојку више или мање привлачном.

GRAPH 3. Pupils' answers on question if girls who smoke look more or less attractive.

го из ванградске средине (29,6%; $\chi^2=29,109$; $DF=3$; $p<0,01$). Сваки шести-седми ученик из града сматра мушкарца који пуши „успешним, паметним, мачо мушкарцем” ($\chi^2=12,480$; $DF=5$; $p<0,05$), а жену која пуши „успешном, интелигентном и префињеном” ($\chi^2=23,502$; $DF=5$; $p<0,01$). Знање да је пушење „свакако штетно” и у кратком периоду (од једне до две године) нема чак ни сваки други ученик (44,9%).

Изложеност пасивном пушењу

Деца пушачи најчешће пуше на „друштвеним скуповима, догађањима” (42,3%), затим на јавним местима, улици, у кафићу, парку, шопинг-центру (12,7%), а најмање у школи, кући пријатеља и родитељском дому. Да је изложеност дуванском диму штетна по њихово здравље зна 59,4% ученика. Међу ученицима нижих разреда је већи број оних који мисле да пушење других људи за њих није штетно ($\chi^2=27,641$; $DF=6$; $p<0,01$), док међу ученицима градских школа сваки пети ученик има исто мишљење ($\chi^2=14,609$; $DF=3$; $p<0,01$), као и сваки други ученик који пуши (у односу на непушаче – 9,4%; $\chi^2=27,873$; $DF=15$; $p<0,01$; Табела 1). Од укупног броја анкетираних ученика 35,9% је изјавило да отац свакодневно пуши у кући, а 28,8% да мајка пуши. Сваки шести ученик је изја-

ТАБЕЛА 1. Да ли је пасивно пушење штетно по вас?

TABLE 1. Is passive smoking dangers for you?

Параметар Parameter	Одговори Answers				Укупно Total	
	Свакако не Certainly no	Вероватно не Probably no	Вероватно да Probably yes	Свакако да Certainly yes		
Разред* Class*	Седми Seventh	17 (15.5)	8 (7.2)	19 (17.3)	66 (60.0)	110 (100)
	Осми Eighth	2 (2.0)	7 (7.1)	17 (17.2)	73 (73.7)	99 (100)
	Први средње 1 st secondary	11 (9.7)	13 (11.5)	38 (33.6)	51 (45.2)	113 (100)
Укупно / Total		30 (9.3)	28 (8.7)	74 (23.0)	190 (59.0)	322 (100)
Школа** School**	Градска Urban	23 (11.1)	21 (10.2)	57 (27.5)	106 (51.2)	207 (100)
	Ванградска Rural	7 (6.1)	7 (6.1)	17 (14.8)	84 (73.0)	115 (100)
Укупно / Total		30 (9.3)	28 (8.7)	74 (23.0)	190 (59.0)	322 (100)

* $\chi^2=27,641$; $DF=6$; $p<0,01$; ** $\chi^2=14,609$; $DF=3$; $p<0,01$

вио да свакодневно виђа друге људе да пуше у њиховој кући, а понекад чак 70% ученика. Једна трећина ученика свакодневно борави у присуству пушача изван своје куће, и то значајно чешће девојчице него дечаки ($\chi^2=7,690$; $DF=2$; $p<0,05$). Број ученика изложених пасивном пушењу се повећава с узрастом: свакодневно 23,9% ученика седмог разреда и 42,1% средњошколаца ($\chi^2=14,962$; $DF=4$; $p<0,01$).

Знање о медијским порукама у вези са пушењем

У последњих месец дана сваки други ученик је видео „мало” порука против пушења на ТВ (55,8%), а сваки пети „ниједну” (21,2%). Већи је број девојчица него дечака ($\chi^2=10,277$; $DF=3$; $p<0,05$) и ученика старијих разреда него нижих ($\chi^2=27,716$; $DF=6$; $p<0,01$; Табела 2) који нису видели ове поруке. На радију „ниједну” поруку против пушења није чуло 45,1% ученика. Девојчице (50,5%; $\chi^2=23,901$; $DF=3$; $p<0,01$) и средњошколци (52,6%; $\chi^2=17,975$; $DF=6$; $p<0,01$) у већем броју нису чули ове поруке у односу на дечаке (36,5%) и основце (38,6%). Присуство порука против пушења на постерима и билбордима је знатно мање, а сваки други ученик је изјавио да није видео „ниједну” поруку на билбордима. Поруке истог садржаја у но-

винама, часописима и магацинима је видело 58,7% ученика. Скоро четвртина анкетираних ученика је изјавила да у последњих месец дана нису били у биоскопу, а од оних који су били само 29,7% је видело поруку против пушења. Да се на телевизији и у филмовима појављују глумци који пуше приметило је девет од десет испитаника. Значајно чешће су то учили дечаки (74,6%) него девојчице (53,6%; $\chi^2=15,325$; $DF=3$; $p<0,01$), ученици нижих разреда ($\chi^2=16,660$; $DF=3$; $p<0,01$; Табела 3) и ученици ванградских школа ($\chi^2=10,680$; $DF=3$; $p<0,05$; Табела 3). Присуство рекламних порука за цигарете на спортским такмичењима које су гледали на ТВ приметило је 83,1% ученика. Сваки други ученик је видео у последњих 30 дана неку рекламну поруку за цигарете у новинама. Сваки шести ученик је изјавио да су му нуђени бесплатни узорци цигарета.

Учење у школи о пушењу

Шест од десет ученика су у досадашњем школовању учили о опасностима од дувана. Три ученика од десет су за време школске године расправљали о разлозима зашто деца њиховог узраста пуше. Сваки четврти ученик је изјавио да у досадашњем школовању није учио о штетним ефектима пуше-

ТАБЕЛА 2. Присуство порука против пушења на ТВ.
TABLE 2. Prevalence of messages against smoking on TV.

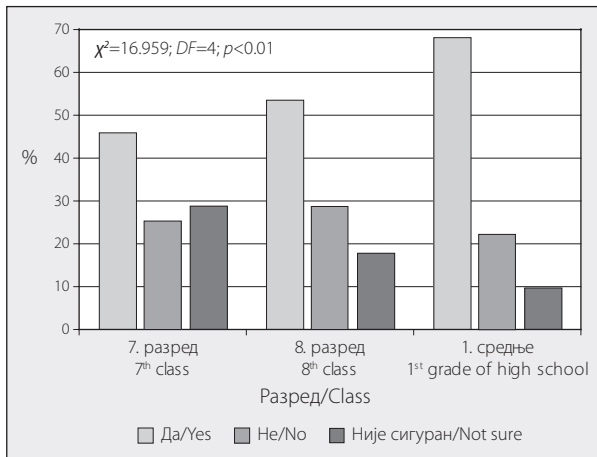
Параметар Parameter			Одговори Answers				Укупно Total
			Не гледам ТВ Don't watch TV	Много More	Мало Less	Ниједна None	
Разред* Class*	Седми Seventh	Број ученика Number of students (%)	3 (2.7)	23 (20.7)	68 (61.3)	17 (15.3)	111 (100)
	Осми Eight		3 (3.0)	35 (34.7)	39 (38.6)	24 (23.7)	101 (100)
	Први средње 1 st secondary		2 (1.8)	10 (8.8)	74 (65.5)	27 (23.9)	113 (100)
Укупно / Total			8 (2.5)	68 (20.9)	181 (55.7)	68 (20.9)	325 (100)
Пол** Sex**	Мушки Male	Број ученика Number of students (%)	2 (1.6)	37 (29.4)	62 (49.2)	25 (19.8)	126 (100)
	Женски Female		6 (3.0)	29 (14.9)	117 (60.0)	43 (22.1)	195 (100)
Укупно / Total			8 (2.4)	66 (20.6)	179 (55.8)	68 (21.2)	321 (100)

* $\chi^2=27.716$; $DF=6$; $p<0.01$; ** $\chi^2=10.277$; $DF=3$; $p<0.05$

ТАБЕЛА 3. Колико често видиш на ТВ/филму да глумци пуше?
TABLE 3. How often do you see on TV/film that actors smoke?

Параметар Parameter			Одговори Answers				Укупно Total
			Не гледам ТВ Don't watch TV	Много More	Понекад Sometimes	Ниједном None	
Разред* Class*	Седми Seventh	Број ученика Number of students (%)	2 (1.8)	79 (71.2)	29 (26.1)	1 (0.9)	111 (100)
	Осми Eight		1 (1.0)	64 (63.4)	30 (29.7)	6 (5.9)	101 (100)
	Први средње 1 st secondary		0 (0.0)	59 (51.7)	53 (46.5)	2 (1.8)	114 (100)
Укупно / Total			3 (0.9)	202 (62.0)	112 (34.4)	9 (2.7)	326 (100)
Школа** School**	Градска Urban	Број ученика Number of students (%)	1 (1.5)	119 (56.7)	85 (40.5)	5 (2.4)	210 (100)
	Ванградска Rural		2 (1.7)	83 (71.6)	27 (23.3)	4 (3.4)	116 (100)
Укупно / Total			3 (0.9)	202 (62.0)	112 (34.4)	9 (2.7)	326 (100)

* $\chi^2=16.660$; $DF=3$; $p<0.01$; ** $\chi^2=10.680$; $DF=3$; $p<0.05$

ГРАФИКОН 4. Одговори ученика на питање да ли су у школи учили о ефектима пушења.

ГРАФН 4. Pupils' answers on question if they learnt at school about smoking effects.

ња (жути зуби, појава акни, непријатан мирис), а значајно чешће ученици нижих разреда него старији ђаци ($\chi^2=16,959$; $DF=4$; $p<0,01$; Графикон 4). Сваки трећи ученик је изјавио да су пре више од годину дана водили расправу на неком часу о пушењу и здрављу, док је исто толико ученика (31,2%) изјавило да нису никада расправљали о тој теми. Значајно је већи број ученика нижих разреда (45,9%) него виших (18,6%; $\chi^2=35,010$; $DF=8$; $p<0,01$) и у градским школама (35,4%) него ванградским (23,2%; $\chi^2=14,314$; $DF=4$; $p<0,01$) који никада на часовима нису расправљали о пушењу и здрављу. Сваки трећи ученик је изјавио да свакодневно виђа наставнике да пуше у школској згради. Значајно чешће су то приметили дечаки (40,2%; $\chi^2=15,468$; $DF=3$; $p<0,01$), ученици основних школа (49,5%; $\chi^2=66,639$; $DF=6$; $p<0,01$) и ванградских школа (45,7%; $\chi^2=42,935$; $DF=3$; $p<0,01$). Скоро сваки четврти ученик је изјавио да свакодневно виђа ученике да пуше у школској згради. Значајно чешће су то приметили ученици градских школа (28,8%; $\chi^2=9,650$; $DF=3$; $p<0,05$), ученици средњих школа (49,1%; $\chi^2=82,206$; $DF=6$; $p<0,01$) и девојчице (29,1%; $\chi^2=16,767$; $DF=6$; $p<0,01$). Сваки шести ученик виђа свакодневно „друге људе” да пуше у школском простору.

ДИСКУСИЈА

Истраживања у Европи, као и у другим деловима света одавно указују на високу заступљеност употребе дувана код деце раног школског узраста, а посебно се истиче висока заступљеност пушења код девојчица. Сваки дан више од 4.000 деце проба своју прву цигарету и сваки дан више од 2.000 деце постају пушачи који свакодневно употребљавају дуван [4-6]. Резултати истраживања у Севернобачком округу показују да је сваки други ученик првог разреда средње школе и сваки трећи ученик седмог и осмог разреда основне школе пробао дуван и да су ови трендови идентични трендовима у целој нашој земљи, као и у развијеним земљама у окружењу. Глобално ис-

траживање употребе дувана код младих у нашој земљи у мају 2003. године показало је да је дуван пробало 54,7% ученика узраста од 13 до 15 година, и то више девојчица (55,2%) него дечака (54,4%) [7]. Истраживање спроведено по истој методологији у Индонезији 2003. године показало је да је дуван пробало 34,2% деце, али више дечака (53,1%) него девојчица (11,6%), а у Мађарској је дуван пробало 70,7% деце, и то више девојчица (71,4%) него дечака (69,5%) [8, 9]. Деца почињу с употребом дувана у све ранијем узрасту, а скоро трећина ученика из Севернобачког округа и целе наше земље пробала је дуван пре десете године. У Мађарској је тај број скоро дупло мањи (17,7%). Број свакодневних пушача у Севернобачком округу је скоро исти као и у целој земљи (6,6% девојчица и 7,1% дечака). У Мађарској су 32,7% девојчица и 33,1% дечака свакодневни пушачи, а у Индонезији 3,0% девојчица и 28,4% дечака сваког дана пуши. Истраживање у Кини показује да пуши 15,3% дечака и 2,4% девојчица [10]. Више од 90% деце употребљава дуванске производе у виду фабричких цигарета у свим упоређиваним земљама. У овим земљама деца најчешће долазе до њих куповином у продавницама (48,9% у Севернобачком округу, 69,8% у Србији, 65,3% у Мађарској) и без великих потешкоћа, јер продавци најчешће нису одбијали да им продају цигарете (73,1% у Севернобачком округу, 92,4% у Србији, 76,2% у Мађарској) [7, 9].

На ниво знања и формирање ставова деце о пушењу битан утицај имају одрасли из непосредног окружења, пре свега родитељи и просветни радници, а затим вршњаци и друго окружење у којем деца борава, уче, друже се, играју и живе. Стога је од пресудног значаја какво знање поседују и какви су ставови одраслих из непосредног окружења деце. И ранија истраживања, као и ово, указују на високу заступљеност пушења међу одраслом популацијом, који својим понашањем служе као модел својој деци. У Србији седморо од 10 деце имају родитеље пушаче, а у Индонезији шесторо од 10 деце [7, 8]. У Мађарској четири детета од 10 деце који не пуше и шесторо од 10 деце који пуше имају оца пушача, а три детета од 10 деце који не пуше и петоро од 10 деце који пуше имају мајку пушача [9]. И у Севернобачком округу је утврђена значајна повезаност употребе дувана мајке, њеног нивоа образовања и пушења код деце. Већи је проценат мајки које пуше са средњим или нижим нивоом образовања, као што је већи и број њихове деце која су пробала дуван у односу на децу чије су мајке са вишим или високим нивоом образовања. Сваки други ученик има међу најбољим пријатељима бар једног који пуши. Врло је занимљив став деце о томе колико пушење чини младића, односно девојку више или мање привлачним, јер више него јасно потврђује да је пушење друштвено прихватљив облик понашања коме теже деца из руралне средине и млађег узраста, док деца из урбане средине и старијег узраста не виде разлике између пушача и непушача. Статистички је значајно већи број деце с погрешним ставовима међу онима који већ пуше. Знање деце овог узраста о пушењу и његовим последицама је недовољно. Само половина ученика зна да пушење доводи до смањења тежине, а још мање њих да је

и краткотрајна употреба дувана свакако штетна по здравље. У Севернобачком округу 59,4% деце мисли да је пушење других штетно по њих, односно петоро од 10 деце у Србији, мање од половине деце у Индонезији, 54,0% деце пушача и 67,6% деце непушача у Мађарској [7-9].

Одавно је доказано да особе које нису пушачи али бораве и живе у окружењу са пушачем имају једнак ризик да оболе од болести које се везују за употребу дувана [11]. Изложеност дуванском диму је високо заступљена међу децом у свим срединама где је преваљенија пушача међу одраслом популацијом висока. Због употребе дувана у кући оба родитеља или само једног, више од две трећине деце у Севернобачком округу је изложено пасивном пушењу, у Србији деветоро од 10 деце, у Индонезији седморо од 10 деце, у Мађарској седморо од 10 деце непушача и деветоро од 10 деце пушача. Деца овог узраста су високо изложена пасивном пушењу и на бројним јавним местима: осморо од 10 деце у Севернобачком округу, деветоро од 10 у Србији, осморо од 10 у Индонезији, деветоро од 10 деце непушача и готово свако дете пушач у Мађарској [7-9].

Дуванска индустрија се, по својој развијености, снази и моћи, убрја у најразвијеније индустрије у свету. У последњих неколико деценија развила је јак маркетинг који је често бескрупулозан у промовисању својих производа, користећи све расположиве медије, као и спонзорисање бројних спортских и културних догађања широм света. Многа истраживања су указала на велики утицај који ова индустрија има на младе људе и њихово регрутовање у нове потрошаче дуванских производа [12]. Колико је ова индустрија присутна код нас показује и ово истраживање. Далеко је већа присутност порука дуванских индустрија у свим медијима него антипушачких порука, које се углавном јављају кампањски и немају континуитет због недостатка материјалних средстава, али и недостатка слуха о важности овог проблема. У Севернобачком округу и Србији осморо од 10 деце је видело поруке против пушења на ТВ, а деветоро од 10 њих пропушачке поруке. У Индонезији је деветоро од 10 деце видело антипушачке поруке на ТВ, а више од деветоро од 10 деце пропушачке поруке. У Мађарској је шесторо од 10 деце видело антипушачке поруке на ТВ, а више од осморо од 10 деце пропушачке поруке. У Севернобачком округу су четири детета од 10 деце видела поруке против пушења у новинама, а више од петоро од 10 деце пропушачке поруке. У Србији је седморо од 10 деце видело антипушачке поруке у новинама, а осморо од 10 деце пропушачке поруке. У Мађарској је шесторо од 10 деце видело антипушачке поруке у новинама, а осморо од 10 пропушачке поруке. У Индонезији осморо од 10 деце је видело пропушачке поруке у новинама, а деветоро од 10 деце на билбордима. Сваком шестом ученику у Севернобачком округу је понуђен бесплатан узорак цигарета, у Србији скоро сваком четвртном, у Индонезији сваком деветом, у Мађарској сваком седмом дечаку пушачу и свакој 12. девојчици пушачу [7-9].

Наставни планови и програми не остављају довољно времена и простора да се са ученицима обраде здравствено значајне теме. Промоција здравих

стилова живота и васпитање за здравље у раном школском узрасту мораће да нађу своје место у школском програму јер су неоспорно потребни. У Севернобачком округу и у Србији је шесторо од 10 ученика у школи учило о штетности пушења и о ефектима употребе дувана, а четири детета од 10 деце су разговарала у школи на тему зашто деца њиховог узраста пуше [7]. У Индонезији је седам од 10 ученика у школи учило о штетности пушења, а шесторо од 10 о ефектима пушења и разлозима зашто деца њиховог узраста пуше [8]. У Мађарској је пет од 10 ученика у школи учило о штетности пушења, а четири од 10 о ефектима пушења и разлозима зашто деца њиховог узраста пуше [9].

ЗАКЉУЧАК

Велики је број ученика који су пробали дуван – сваки други ученик првог разреда средње школе и сваки трећи ученик седмог и осмог разреда основне школе. Свакодневно пуши 7,4% ученика. Са првом цигаретом се најчешће почиње у узрасту од 10 до 13 година. До цигарета се врло лако долази куповином у продавници. Знање ученика о штетности употребе дувана није довољно и адекватно, а њихови ставови о пушењу неадекватни. Висок је проценат пушача међу родитељима, а такође је висок проценат коришћења дувана међу просветним радницима који би требало да буду узор ученицима. Висок је проценат деце која су свакодневно изложена пасивном пушењу у кући, у школи и на јавним местима где бораве, друже се, играју и живе. Промовисање дуванских производа је у веома заступљено на свим медијима и има га много више од антипушачких порука. Наставни планови и програми су веома оскудни када су у питању здравствено-васпитни садржаји намењени ученицима.

Сви горенаведени закључци указују на озбиљност и сложеност проблема у вези са злоупотребом дувана међу омладином још у раном адолесцентном узрасту. Стога се намеће потреба развоја и спровођења програма којим би се успоставила контрола злоупотребе дувана од стране младих. Решавање овако сложеног проблема захтева мултисекторски приступ, што подразумева тимски рад здравствених и просветних радника и родитеља, уз пуну подршку Министарства здравља, Министарства просвете и спорта, локалних медија и свих других релевантних локалних структура.

ЗАХВАЛНИЦА

Захваљујемо матичној кући на финансијској подршци и разумевању током рада на овом истраживању, колегама из Института за заштиту здравља у Новом Саду на подршци приликом спровођења истраживања, националном координатору „Глобалног истраживања употребе дувана код младих у Републици Србији”, Министарству здравља и просвете Републике Србије, као и ресорном министру за просвету и спорт СО Суботица, који су дали сагласност и подр-

жали нас у овом истраживању, затим директорима, наставном особљу, деци и родитељима свих основних и средњих школа који су прихватили да учествују у истраживању, медицинским сестрама из Службе социјалне медицине које су учествовале у спровођењу истраживања Мануели Бараковић, Адриани Лелле, Иванки Нимчевић и Марији Бака, која је радила на уносу података у софтверску апликацију, као и Ернеу Вајди и Наташи Нимчевић на техничкој помоћи при сређивању рукописа рада.

ЛИТЕРАТУРА

1. Doll R, Peto R. Causes of cancer. Oxford: Medical Publication; 1981.
2. Đorđević M. Da li postoji epidemija raka. Medicus 2005; 1(1):4-9.
3. Grujić V. Zdravstveno stanje, zdravstvene potrebe i korišćenje zdravstvene zaštite odraslog stanovništva u Republici Srbiji. Glasnik 2002; 76(1-2):53-8.
4. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Tobacco Use Among Middle and High School Students – United States, 2002. MMWR Rep. 2003; 52(45):1096-8.
5. Johnston LD. Institute for Social Research, University of Michigan. Monitoring the Future National Survey Results on Drug Use, 1975-2003. Volume I, Secondary School Students; 2003.
6. Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA), HHS, Results from the 2003 National Survey on Drug Use and Health, NSDUH, Detailed Tables. <http://www.oas.samhsa.gov/nhsda/2k3TabsCover.pdf>
7. Global Youth Tobacco Survey (GYTS). Report on the Results of the Global Youth Tobacco Survey in Serbia; 2003.
8. Global Youth Tobacco Survey (GYTS). Report on the Results of the Global Youth Tobacco Survey in Indonesia-Jakarta; 2003.
9. Global Youth Tobacco Survey (GYTS). Global Youth Tobacco Survey in Hungary. National Report; 2003.
10. Global School-based Students Health Survey (GSHS). Fact Sheet on the Global School-based Students Health Survey in China (Beijing); 2003.
11. National Cancer Institute. Health Effects of Exposure to Environmental Tobacco Smoke: The Report of the California Environmental Protection Agency. Smoking and Tobacco Control Monograph no. 10. Bethesda, MD. U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health, National Cancer Institute, NIH Pub. No. 99-4645; 1999.
12. American Lung Association (ALA). Fact Sheet: Smoking. March 3, 2004.

ACTIVE AND PASSIVE SMOKING – ATTITUDES AND OPINION OF THE STUDENTS

Nada KOSIĆ-BIBIĆ, Zorica V. DRAGAŠ, Vesna VUKMIROVIĆ, Snežana PINTER
Institute of Public Health, Subotica

INTRODUCTION The concern is present worldwide as the tobacco use and smoking is becoming more and more common in young generation. Spread of tobacco use epidemics is a global problem with serious consequences to social, economic and ecological life as well as on health.

OBJECTIVE To collect information about tobacco use in students aged 13-15 years in school in Subotica, their knowledge and standing about smoking as well as level of advertisement and availability of purchasing tobacco and tobacco products. It should include the level of passive smoking, i.e. exposure to tobacco smoke and health education in curriculum.

METHOD Application of statistical study involving 327 students aged 13-15 years in 4 elementary and 2 high schools in Subotica, in October 2003. "Global youth tobacco survey" was the statistical study that was used after required permits had been granted.

RESULTS A total of 41.5% of students tried cigarette smoking, more girls (43.4%) than boys (38.6%; $p > 0.05$); 52.6% of first grade of high school students, 37.6% of eighth grade and 33.9% seventh grade students ($\chi^2 = 9.081$; $DF = 2$; $p < 0.05$). 7.4% students were regular smokers, and 14.8% smoked at least 3

weeks in the last month. Knowledge of students about the harmful effect of smoking was not satisfactory. Advertisement of tobacco product is highly present in media, and cigarettes are available easily. The level of passive smoking was also very high: 24.8% of parents were smokers, i.e. fathers accounted for 23.2%, and mothers accounted for 17% of cases. 28.7% of teachers smoked in school building. Educational and health programs in the schools are not satisfactory.

CONCLUSION The research shows that the use of tobacco products in student population is serious. It seems necessary to make an effective program which will control the use of tobacco products in early age of student population.

Key words: smoking; youth; passive smoking; attitudes; advertising

Nada KOSIĆ-BIBIĆ
Kizur Ištvana 13/10, 24000 Subotica
Tel.: 024 571 193
Faks: 024 571 333
E-mail: gorbi@eunet.yu; info@zzzzsu.org.yu